

О. М. Ткаченко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

НАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ

У статті обґрунтовано важливість врахування народознавчого аспекту дослідницької компетентності професіонала у галузі освіти. Актуальність проблеми зумовлена як потребою вчителя, вихователя у постійному оновленні професійних знань, врахуванні впливу на вихованців різних чинників, розв'язанні стандартних і нестандартних педагогічних проблем, диференціації та інновацізації освітнього процесу, моніторингу якості власної професійної діяльності, так і вимогами до формування загальнолюдських і національних цінностей у покоління, що зростають, їхньої спроможності до культури діалогу та життя у злагоді в міжнародному контексті.

Стаття спрямована на визначення змісту народознавчого аспекту дослідницької компетентності майбутнього вихователя.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідницька компетентність, будучи ключовою для будь-якої професії, має особливу актуальність для фахівця у галузі освіти, оскільки він не тільки сам повинен володіти цією професійною компетентністю, а й формувати її у своїх учнів, вихованців. Враховуючи рівневність дослідницької компетентності, важливо зважати на її розвиток від навчально-дослідної до науково-дослідницької, а в навчанні студента – від навчально-дослідницької до науково-дослідницької.

Реалізація культурологічного підходу у трактуванні змісту дослідницької компетентності педагога дала змогу виявити її багатоаспектність і зв'язок з іншими професійними компетентностями, зокрема етнопедагогічною. У сегменті перетину дослідницької компетентності з етнопедагогічною і знаходиться народознавчий аспект, усвідомлення чого збагачує можливості характеристики його змісту. Аналіз варіантів будови дослідницької компетентності, запропонованих вітчизняними науковцями, підтвердив важливість комплексності компетентнісного та особистісного підходів у вивченні проблеми та дозволив вирізнити такі структурні компоненти дослідницької компетентності майбутнього вчителя, вихователя: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, інформаційно-комунікаційний, діагностичний, проєктивно-конструктивний, операційно-процесуальний, інтєрпретаційно-рефлексійний, комунікативний. Кожний компонент отримав свою характеристику у контексті народознавчого аспекту.

Апробація представленої характеристики компонентів народознавчого аспекту дослідницької компетентності підтвердила доцільність її врахування у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, формування у них науково-дослідницької компетентності.

Ключові слова: професійні компетентності, дослідницька компетентність, народознавство, етнопедагогічна компетентність, народознавчий аспект дослідницької компетентності вихователя.

Постановка проблеми. Динамічність нинішнього життя вимагає від сучасного фахівця в галузі освіти оперативної адаптації в соціумі, інформаційному просторі, мобільності у різних педагогічних ситуаціях, самостійності, творчості в ухваленні й реалізації професійних рішень. Ці обставини зумовлюють зміни в характері вищої педагогічної освіти, потребу в реалізації вимог компетентнісного підходу, який більшість дослідників розуміє як спробу узгодити зміст вищої освіти з потребами ринку, подолати протиріччя між навчальною та професійною діяльністю, надати професіоналу змогу жити і працювати без переважання і стресів.

Потреба в постійному оновленні професійних знань, врахуванні впливу на вихованців різних

чинників, розв'язанні стандартних і нестандартних педагогічних проблем, диференціації та інновацізації освітнього процесу, моніторингу якості власної професійної діяльності актуалізують дослідницьку компетентність педагога та поглиблення уявлень про її зміст. Вимоги ж до формування загальнолюдських і національних цінностей учнів, вихованців на основі їхньої поваги до «національних, історичних, культурних цінностей України», культури діалогу та життя «у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами» осучаснюють народознавчий аспект зазначеної компетентності [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід в освіті схарактеризований В. Байденком, О. Бермусом, Н. Бібік, О. Пометун,

О. Савченко, А. Хуторським та ін. Сутність поняття професійної компетентності вчителя та її структурні частини з'ясовані в працях Н. Гузій, І. Зязюна, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, Дж. Равена. Особливості організації процесу формування різних видів цього особистісного утворення у вищій школі досліджували О. Бігич, О. Гура, І. Зимня, Н. Кічук, С. Раков, Л. Хоружа, О. Шестопалюк та ін.

Орієнтувалися у своїх наукових пошуках на науково-дослідницьку культуру О. Башкір, О. Дубасенюк, Л. Ковальчук, Є. Хриков, ін. Дослідницьку компетентність школярів, студентів та викладачів у контексті науково-дослідницької діяльності вивчали О. Біда, Л. Бурчак, М. Головань, Л. Козак, Н. Любчак, П. Нечипуренко, Н. Сидорчук, С. Сисоєва, В. Яценко. На культурологічних аспектах цього виду компетентності акцентували увагу А. Каленський, І. Кучерак. Народознавчу складову професійної діяльності вихователя висвітлювали А. Богуш, Н. Лисенко, Л. Шерстюк та інші дослідники.

Опис народознавчого аспекту дослідницької компетентності майбутнього вчителя, вихователя не було здійснено в науковій літературі, що й зумовило мету цієї статті.

Мета статті. Схарактеризувати зміст народознавчого аспекту дослідницької компетентності майбутнього вихователя.

Виклад основного матеріалу. Дослідницька компетентність у науковій літературі розглядається як ключова для представника будь-якої професії. У нинішніх умовах розвитку освіти вона набула особливої актуальності для фахівця в галузі освіти ще й тому, що цей вид компетентності, на думку вітчизняних і зарубіжних дослідників, повинен формуватися ще в період перебування дитини в дошкільному закладі та початковій школі.

Г. Лобова, Я. Нікорак підтримують позицію про потребу вирізнення двох рівнів дослідницької компетентності: навчально-дослідної і науково-дослідницької. П. Нечипуренко звертає увагу на навчально-дослідницьку компетентність, яка формується у предметних галузях в освіті, і науково-дослідницьку, що виявляється «у науковій галузі» діяльності людини [7, с. 15]. Отже, орієнтуючись на різні рівні дослідницької компетентності та відповідні види діяльності, можна вважати, що дослідною діяльністю займаються діти дошкільного віку, дослідна і навчально-дослідна – характерна для молодших школярів, навчально-дослідні й навчально-дослідницькі компетенції доступні учням середньої і старшої школи, а науково-дослідницька компетентність – це прерогатива студентів вищих навчальних закладів та викладачів цих закладів. Таким чином, у своєму дослідженні ми зосереджуємо увагу на науково-дослідницькій компетентності студентів, компетенції якої форму-

ються на базі набутих раніше рівнів дослідницької компетентності.

Дослідницькі компетенції, що ґрунтуються на науковій грамотності, зарубіжними та вітчизняними вченими розглядаються як важливий складник змісту навчання студентів у закладах вищої освіти. Набуття дослідницьких компетенцій майбутніми професіоналами сприяє формуванню у них науково-дослідницької компетентності. Цей вид професійної компетентності педагога розвивається в «самостійній творчій дослідницькій діяльності» [7, с. 15] та за умови врахування індивідуальної дослідницької траєкторії, що передбачає, на думку К. Карпової, здійснення педагогом дослідницької діяльності з базуванням на власні можливості, потреби, індивідуальний темп, терміни реалізації планів, вибір «способів оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи» [4, с. 88].

Така організація процесу формування дослідницької компетентності та органічна наступність навчально-дослідницьких і науково-дослідницьких компетенцій студентів вищих педагогічних закладів освіти може здійснюватись, як зазначає І. Кучерак, у результаті налагодження складних і динамічних зв'язків «між системою освіти і сферою культури», оскільки освіченість як підґрунтя компетентності «формується у результаті досягнення людиною етичних і духовних цінностей культури» [5, с. 39]. У зв'язку з цим І. Єрмаков та С. Клепко зазначають, що компетентізація освіти передбачає розгляд компетентності людини відносно компетентності культури, в якій вона перебуває [2, с. 216–217]. Не випадково О. Башкір, О. Дубасенюк у визначенні змісту дослідницької компетентності відштовхуються від складників методологічної, науково-дослідницької культури [1; 8].

Культурологічний підхід у трактуванні змісту дослідницької компетентності зумовлює її багатоаспектність. Цей вид компетентності професіонала у галузі освіти має свою специфіку, що визначається, у першу чергу, сутністю його професійної діяльності, завданнями і змістом освітнього процесу, соціокультурною ситуацією, що склалася у суспільстві. Так, процеси глобалізації економіки, міграції населення, нестабільність сучасного життя, пов'язані й із російською агресією в Україні, як наголошують психологи, актуалізують звернення до етнічних цінностей, етнічну самоідентифікацію як захисну реакцію людської психіки. Ігнорування зазначених явищ, наявних стереотипів у поведінці та розвитку людини, що мають культурно-історичну зумовленість, нехтування етнічними педагогічними традиціями призводять до неякісної організації процесів навчання і виховання покоління, яке підрастає. Усе це загострює потребу в діяльності педагога, спроможного

осмислити закономірності соціалізації особистості з огляду на традиції та трансформацію соціокультурного простору, організувати на цій основі культуровідповідне освітнє середовище, усі компоненти якого наповнені людським сенсом. Не випадково в педагогіці вищої школи серед принципів оновлення сучасної системи освіти фігурують принципи народності, культуровідповідності, інноваційності в поєднанні з традиційністю, диференціації навчання й виховання [10, с. 4].

Вирішити зазначені проблеми спроможний педагог зі сформованою етнопедагогічною компетентністю. Етнопедагогічну компетентність ми розглядаємо як різновид професійної компетентності вчителя-вихователя, що виявляє його спроможність до розв'язання педагогічних проблем, пов'язаних із застосуванням на теоретичному та практичному рівнях надбань етнопедагогічної культури. Відповідно, етнопедагогічна компетентність передбачає опанування педагогом системи знань про етнос, народні погляди на дитину, її вікову періодизацію, особливості родинного виховання дітей; мету, завдання, принципи, правила, методи, засоби, прийоми, форми навчання і виховання поколінь, що зростають; особливості виховання патріота-лицаря та формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; педагогіку народного календаря та специфіку виховання засобами різних видів народного мистецтва; народні погляди на ідеали дорослого, вихователя, учителя, їхні обов'язки перед дітьми, підлітками й молоддю тощо [10, с. 258–259]. Здобутки народної педагогічної культури вартісні для організації різних складників педагогічного процесу. Вагомість етнопедагогічної компетентності для сучасного фахівця в галузі освіти зумовлена багатогранністю цього утворення, його позитивним впливом на інші види професійної компетентності педагога, зокрема й дослідницьку.

Отже, якщо описувати дослідницьку компетентність на міжпредметному рівні, то варто звернути увагу на її взаємозв'язок з іншими професійними компетентностями педагога. До сегмента перетину дослідницької компетентності з етнопедагогічною компетентністю ми відносимо народознавчий аспект, що виявляє взаємозв'язок загальнокультурних і професійних компетенцій вчителя, вихователя.

Потреба визначення змісту народознавчого аспекту зумовила звернення до структури дослідницької компетентності. Аналіз структурних частин дослідницької компетентності засвідчує, що вітчизняні науковці у розв'язанні цієї проблеми керуються переважно діяльнісним та компетентнісним методологічними підходами. Враховуючи складність формування дослідницької компетентності та актуальну потребу врахування індивідуальної дослідницької траєкторії педагога,

на якій наголошує К. Карпова, доцільно у визначенні структурних компонентів дослідницької компетентності зосереджуватись на реалізації компетентнісного та особистісного підходів. Так, керуючись науковими знахідками О. Дубасенюк, Л. Козак, Н. Любчак, Н. Сидорчук, С. Сисоєвої [6, с. 36–37; 8, с. 309–310; 9, с. 11–13], ми вирізняємо такі структурні компоненти дослідницької компетентності майбутнього вчителя, вихователя: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, інформаційно-комунікаційний, діагностичний, проєктивно-конструктивний, операційно-процесуальний, інтрепретаційно-рефлексійний, комунікативний.

Відповідно до цих компонентів народознавчий аспект дослідницької компетентності майбутніх педагогів може мати таку характеристику:

- мотиваційно-ціннісний – переконаність студента у важливості дослідницької діяльності в галузі етнопедагогіки та народознавства для вдосконалення його професіоналізму; сформованість установок на прийняття та розробку системи цінностей народознавства професіоналом у галузі освіти; керування в роботі ідеями академічної доброчесності; зацікавленість і прагнення майбутнього фахівця у поглибленні народознавчих уявлень та вдосконаленні етнопедагогічної компетентності;

- когнітивний – спроможність на основі набутих у закладі середньої освіти знань із оперуванням різноманітними гностичними прийомами застосовувати народознавчий матеріал у ході навчально-дослідницької та науково-дослідницької діяльності; здатність виявляти раніше не пізнані педагогічні, зокрема й етнопедагогічні, проблеми, усвідомлено оперувати народознавчою інформацією у ході висунення гіпотез, доведення професійної думки;

- інформаційно-комунікаційний – здатність застосовувати різноманітні інформаційні ресурси для збору інформації народознавчого характеру відповідно до гіпотези дослідження, ефективно її групувати, зберігати та, за потреби, оперативно вилучати; застосовувати інтернет-джерела для вивчення передового педагогічного досвіду у розв'язанні проблеми формування народознавчих компетенцій у дітей та школярів; з метою поглиблення аналізу отриманої інформації акумулювати ідеї з праць фахівців різних профілів: етнографів, культурологів, етнопсихологів, педагогів тощо;

- діагностичний – володіння системою знань про методи наукового педагогічного дослідження; здатність оперувати діагностичним інструментарієм у контексті виміру рівнів народознавчих компетенцій здобувачів освіти; спроможність вирізняти освітні проблеми, що стосуються етнопедагогіки; володіти технікою моніторингу професійних компетенцій у галузі етнопедагогіки;

– проєктивно-конструктивний – здатність майбутнього вчителя, вихователя варіативно проєктувати освітній процес із застосуванням народознавчого матеріалу, конструювати різні, зокрема й новітні, засоби, методи, прийоми навчання і виховання, форми роботи з дітьми із акцентуванням народознавчих компонентів змісту освіти; спроможність у цьому руслі генерувати нові педагогічні ідеї та втілювати їх в експериментальних методиках;

– операційно-процесуальний – здатність втілювати в життя розроблені експериментальні програми із нетрадиційним застосуванням народознавчого матеріалу в різних ланках освіти; використовувати народознавчу інформацію під час зацікавлення дітей навчальним матеріалом, організації ігор, зокрема і народних, застосування інноваційних технологій тощо; узгоджувати свої дії з діями інших та організувати і брати участь у груповій діяльності з метою досягнення поставленої дослідницької мети;

– інтрепретаційно-рефлексійний – уміння студента зібрати матеріал теоретичної та практичної частин наукової роботи, грамотно його згрупувати та інтерпретувати з позицій методології дослідження, дидактики, теорії виховання, етнопедagogіки; спроможність простежувати, аналізувати, оцінювати свою педагогічну діяльність та результати дослідницької діяльності в різних галузях педагогіки; уміння усвідомлювати причини недоліків у своїй роботі з прагнення їх подолати; точно формулювати висновки, які відповідають завданням дослідження; виокремлювати перспективи вивчення проблеми;

– комунікативний – рівень оволодіння сучасними засобами наукової комунікації; здатність комунікувати, взаємодіяти з іншими у ході дослідження проблеми етнопедagogічного характеру; презентувати свої доробки під час виступу на практичному занятті, на науковій студентській конференції; розумно приймати критику на адресу своїх наукових пошуків; аргументувати, доводити адекватність власної дослідницької позиції тощо.

Контент народознавчого аспекту дослідницької компетентності важливий для вчителів різних спеціальностей, але повніше представлений у змісті професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти. Тому далі ми зосередили увагу на зазначеному аспекті дослідницької компетентності фахівців саме цього профілю.

Формування дослідницьких компетенцій, що відповідають народознавчому аспекту, у майбутніх вихователів відбувається не лише на заняттях з основ наукових педагогічних досліджень, а й на парах з дошкільної педагогіки, теорії і методики виховання дітей дошкільного віку, дошкільної етнопедagogіки з методикою народознавства, педагогічної творчості тощо. У контексті вдосконалення дослідницької та етнопедagogічної компетент-

ностей майбутнім вихователям пропонувалися завдання дослідницького характеру, що забезпечували самостійність їхньої творчої дослідницької діяльності. У ході виконання цих завдань студенти на основі аналізу наукової літератури та вивчення педагогічного досвіду поглиблювали уявлення про складники змісту ознайомлення дітей з народознавством у закладі дошкільної освіти (країнознавство та батьківщинознавство, українські народні ігри, малі жанри українського фольклору, українські народні свята, народні промисли та ремесла України тощо), висували гіпотези, уточнювали пошукові завдання, передбачали варіативність розв'язання проблеми, усвідомлено підбирали методи навчання і виховання, розробляли засоби та форми ознайомлення дітей з народознавством, створювали елементи етнопростору закладу дошкільної освіти та апробували їх під час педагогічної практики тощо.

Аналіз результатів практики професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти підтвердив вагомість врахування зазначених структурних компонентів народознавчого аспекту дослідницької компетентності у процесі вивчення майбутніми вихователями різних навчальних дисциплін та формування у них науково-дослідницької компетентності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, дослідницька компетентність – це багатоаспектне професійне особистісне утворення. В сучасних соціокультурних умовах розвитку суспільства особливої актуальності набуває народознавчий аспект зазначеної компетентності, зміст якого повно виявляється в сегменті перетину дослідницької компетентності з етнопедagogічною. Ефективність формування дослідницької компетентності в майбутніх вихователів суттєво підвищується за умови врахування таких її структурних компонентів народознавчого аспекту: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, інформаційно-комунікаційного, діагностичного, проєктивно-конструктивного, операційно-процесуального, інтрепретаційно-рефлексійного, комунікативного.

Перспективами подальших розвідок проблеми може бути вивчення особливостей формування компетенцій дослідницької компетентності майбутніх вихователів у народознавчому контексті на різних рівнях вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Башкір О. І. Методологія науково-педагогічного дослідження та презентація його результатів : навчально-методичний посібник. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. 93 с.
2. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : науково-методичний посібник / ред. І. Г. Єрмаков. Запоріжжя : Центуріон, 2005. 640 с.

3. Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII від 05.09.2017 року зі змінами 2022 року). *Сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.02.2023 р.).
4. Карпова Л. Дослідницька компетентність вчителя Нової української школи. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 85–89.
5. Кучерак І. В. Культурологічні аспекти розвитку дослідницької компетентності молодих науковців. *Розвиток дослідницької компетентності молодих науковців у контексті гармонізації систем підготовки Ph.D. в ЄС: матеріали III Всеукраїнського науково-практичного веб-семінару, присвяченого 25-річчю НАПН України (м. Київ, 15 травня 2017 р.) / за заг. ред. В. О. Радкевич; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Київ, 2017. С. 38–40.*
6. Любчак Н. М. Теоретичні аспекти визначення сутності дослідницької компетентності майбутнього вчителя. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2013. Вип. 39(4). С. 33–40.
7. Нечипуренко П. П. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10. Кривий Ріг, 2017. 24 с.
8. Сидорчук Н., Дубасенюк О. Акмеологічне зростання дослідницької компетентності викладачів університету у сфері педагогічної освіти. *Нові технології навчання: збірник наукових праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Київ, 2020. Вип. 94. С. 306–313.*
9. Сисоєва С. О., Козак Л. В. Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2016. 156 с.
10. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедagogічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2013. 390 с.

Ткаченко О. Ethnological aspect of research competence future educator

The article substantiates the importance of taking into account the ethnographic aspect of the professional's research competence in the field of education. The relevance of the problem is due to the need of teachers and educators to constantly update their professional knowledge, take into account the influence of various factors on pupils, solve standard and non-standard pedagogical problems, differentiate and innovate the educational process, monitor the quality of their own professional activities, and requirements for the formation of universal and national values in the growing generations, their capacity for a culture of dialogue and living in harmony in an international context.

The article is aimed at determining the content of the ethnographic aspect of the future educator's research competence.

The analysis of scientific literature proved that research competence, being key for any profession, is of particular relevance for a specialist in the field of education, since he must not only possess this professional competence himself, but also form it in his students and pupils. Considering the level of research competence, it is important to take into account its development from educational and research to scientific and research, and in the student's education – from educational and research to scientific and research.

The implementation of the cultural approach in the interpretation of the content of the teacher's research competence made it possible to reveal its multifacetedness and connection with other professional competences, in particular ethnopedagogical competence. In the segment of the intersection of research competence with ethnopedagogical competence, there is an ethnographic aspect, the awareness of which enriches the possibilities of characterizing its content. The analysis of the variants of the structure of research competence proposed by domestic scientists confirmed the importance of the complexity of competence and personal approaches in studying the problem and made it possible to distinguish the following structural components of the research competence of the future teacher, educator: motivational-value, cognitive, information-communication, diagnostic, projective-constructive, operational-procedural, interpretative-reflective, communicative. Each component received its characteristic in the context of the ethnographic aspect.

Approbation of the presented characteristics of the components of the ethnographic aspect of research competence confirmed the expediency of taking it into account in the process of professional training of future teachers of preschool education institutions, the formation of their scientific and research competence.

Key words: professional competences, research competence, ethnology, ethnopedagogical competence, ethnological aspect of the teacher's research competence.